

”Riippuvuutemme muista maista on hinta hyvin- voinnistamme”

– Pentti Vartian haastattelu

Suomessa talouskasvun ja hyvinvoinnin edellytykset ovat hyvät, mutta maa on perifeerinen ja herkkä maailmantalouden häiriöille. Kannattaa varautua vaikeisiin aikoihin.

Heikki Taimio
Vanhempi tutkija
Palkansaajien tutkimuslaitos
heikki.taimio@labour.fi

Haastattelu on tehty 9.8.2005

Olet tehnyt pitkän ja ansiokkaan uran ETLAn palveluksessa 1970-luvun alusta lähtien – ensin tutkijana, sitten tutkimusjohtajana ja viimeiset 22 vuotta toimitusjohtajana. Väliin mahtui vain muutama vuosi 1970-

luvun puolivälissä apulaisprofessorina Helsingin yliopistossa. Tällainen “uraputki” viittaa siihen, että olet nähnyt ETLAn aivan erityisen oivallisen paikkana tehdä ja johtaa kansantaloustieteellistä tutkimusta...

Valtiotieteen tohtori Pentti Vartia toimi Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen toimitusjohtajana vuodesta 1985 kuluvaan vuoden elokuun loppuun saakka, jolloin hän jäi eläkkeelle.

“ETLAssa tehdään tutkimusta teemoista, jotka liittyvät Suomen kansantalouden ongelmiin ja mahdollisuuksiin. Niistä käydään myös yhteiskunnallista keskustelua. Työ on ollut mielenkiintoista ja olen oppinut paljon. ETLAssa on hyviä tutkijoita, ja heidän kanssaan on ollut kiva tehdä työtä. Työni kautta olen myös tutustunut kotimaiseen ja kansainväliseen tutkimusyhteisöön sekä päättäjiin yrityksissä, järjestöissä ja julkisessa hallinnossa.”

Syksyllä 1973 apulaisprofessorina luennoit Valtiotieteellisessä tiedekunnassa uusille opiskelijoille – joiden joukossa olin itsekkin – kurssin “Suomi ja maailmantalous”. Kehitysmaakysymykset olivat tuolloin paljon esil-

lä, ensimmäinen öljykriisi puhkesi, elettiin maailmantalouden suurta murrosta, ja aika oli Suomessa muutenkin varsin myrskyisää. Pian Suomi vaipui vakavaan taantumaan, johon vedoten presidentti Kekkonen pystytti ”hätätilahallituksen”. Miten vertaisit Suomen asemaa maailmantaloudessa silloin ja nyt – mitä siinä oli mielestäsi keskeistä?

“Kun olemme nousseet tulovertailussa lähemmäs eturintamamaita, olemme samalla integroituneet paitsi kaupan ja pääomamarkkinoiden, myös tieteen ja teknologian kautta lähemmäs maailmantalouteen. Siellä kurssillaakin – jos muistan oikein – käsiteltiin myös Euroopan integraatiota ja Suomen asemaa. Oli EEC sekä SEV ja Neuvostoliitto. Silloin puhuttiin siitä, kuinka eri blokkien välistä kaup-

paa voisi kehittää ja miten Suomi siinä hommassa sijoittuisi. Mutta nythän Suomi on sitten EU:n jäsen, ja tilanne aivan toinen.

Nykyisin korostetaan joskus liikaakin päätöksentekoa EU-tasolla. Olemme kyllä rahaliitossa, ja raha- ja valuuttakurssipolitiikka on yhteistä. Samoin tullunionissa meidän Venäjän kauppapolitiikkamme on yleistä EU:n politiikkaa. Kuitenkin lähes kaikki keskeiset asiat ovat edelleen kansallisvaltion päätettävissä. Meidän täytyy tietysti pyrkiä vaikuttamaan siihen, että EU tekee järkeviä päätöksiä, mutta ennen kaikkea meidän täytyy itse tehdä järkeviä päätöksiä.”

Toinen asia, joka silloin oli eri lailla, oli YYA-sopimus ja bilateraalinen

idänkauppa, joka vaikutti myös Suomen sopeutumiseen näihin öljykriiseihin. Tavallaanhan nyt on vähän samantyyppisestä tilanteesta kysymys, kun öljyn hinta on noussut hurjasti: Venäjällä on varaa ostaa meiltä enemmän.

“On mielenkiintoista, että mekanismi toimii myös ilman bilateraaliakauppaa. Kun Neuvostoliiton tuontipotentiaali kasvaa, niin se voi tuoda enemmän kaikista maista. Suomalaiset luulivat bilateraaliakaupan aikaan, että tämä johtuisi nimenomaan bilateraalisuudesta, vaikka taustalla oli Neuvostoliiton tuontipotentiaalin suuri vaihtelu. Kun Venäjän kauppa oli Suomelle tärkeämpää kuin muille, niin tämä tasapainottava mekanismi toimi meillä paljon voimakkaammin kuin esimerkiksi Ranskassa.”

Niin, siinä olivat omat poliittiset syyt, ja ehkä maantieteellinen läheisyyskin ja yhteinen rautatieverkko...

“Jos tarkastellaan kahta vierekkäistä pientä ja suurta maata, esimerkiksi maapareja Itävalta ja Saksa tai Kanada ja Yhdysvallat, niin aina pienelle maalle sen vieressä oleva suuri maa on tärkeä kauppakumppani.

On ehkä yllättävää, mutta globaalitalouden ongelmat ovat hyvin samantlaisia kuin 1970-luvulla. Jotkut maat ovat vaurastuneet, mutta suuri osa maista ei ole päässyt kasvuun mukaan. Kasvun esteiden pohdiskelu on edelleen hyvin ajankohtaista.”

1990-luvun lama oli monien tekijöiden summa

Vuonna 1986 öljyn hinta puolittui, josta seurasi, ettei vienti Neuvostoliittoon enää vetänytään, vaan se supistui. Ilmeisesti se vaikutti myös sen järjestelmän romahdukseen, ja se oli tavallaan lopun alkua.

“Öljyllä oli suuri merkitys Neuvostoliitossa, jossa sen korkea hinta auttoi ratkaisemaan erilaisia ongelmia sopeutumisen sijasta rahalla. Öljyn hinnan lasku vaikutti Neuvostoliiton ta-

loudelliseen ja poliittiseen romahtamiseen. Se heijastui myös meille. Jos Neuvostoliiton kaupparamme olisi ollut 1990-luvun alussa korkeammalla tasolla, niin Suomen Suuri Lama olisi ollut pienempi. Neuvostoliiton kaupan putoaminen sattui huonoon aikaan, sillä meillä oli tuolloin länsipuolellakin ongelmia.”

Siihen tuli sitten myös Itä-Saksan romahdus ja Saksojen yhdistyminen, ja siihen tilanteeseen liittyi korkojen nousu, joka heijastui meille. Meillä oli omiakin syitä, jotka nostivat korkoja.

“Euroopan korot seurailivat Saksan korkoja. Saksan budjettialijäämät johtivat ensin kasvuimpulssiin, mutta sitten pelättiin – syystäkin – inflaatiota, ja Saksan keskuspankin kiristävä politiikka heijastui tänne meille. Lisäksi oli valuuttakurssiepävarmuus, josta tuli lisäkorkoa. Voidaan sanoa, että oli siinä talouspolitiikallakin jonkin verran tekemistä, mutta meillä kävi myös huono tuuri.”

Siitähän keskusteltiin hyvin paljon, ja itsekin osallistuit keskusteluun aktiivisesti. Jos nyt katsotaan 15 vuoden kuluttua, niin mitä siitä lamasta on jäänyt mieleesi päällimmäisenä asiana?

“Ensimmäisenä se, että vaikeita aikoja aina silloin tällöin tulee, ja meidän pitää varautua niihin tulevaisuudessakin.

Varautuminen edellyttää tervettä taloudenpitoa. Nykyisin korostetaan aivan oikein julkisen sektorin taloudenpitoa, mutta 1990-luvun lamassa lähtökohdaksi oli kansantalouden ulkoinen tasapaino. Vaihtotaseemme oli pahasti alijäämäinen, kun kansantaloutemme ylikuumeni. Jos tuonti kerta kaikkiaan ylittää viennin, niin kyllä siitä täytyy olla huolissaan. Meillä prosessi meni kovin pitkälle.

Halusimme integroitua Länsi-Eurooppaan ja ymmärsimme, että pää-

omamarkkinoiden integroituminen on tie, jota Eurooppa kulkee. Suomen aseman muutos liittyi myös poliittisiin muutoksiin Neuvostoliitossa. Meille tuli vähän kiire, eikä ehditty tekemään muutosta rauhallisesti. Perusongelma oli, että talous pääsi ylikuumenemaan, ja tulimme heikoille jalle, samalla kun vaihtotase oli ongelmallinen. Sitten tuli vielä heikko länsivienti, vientihinnat putosivat suhteessa tuontihintoihin, devalvaatio-odotukset nostivat muutenkin korkeaa korkoa, korkeat korot vauhdittivat velkadeflaatiota, jne. Lopulta julkisen sektorin alijäämätkin nousivat kestävämmälle tasolle. Se oli monien tekijöiden summa.”

Tulevaisuuden riskit

Olet monissa tutkimuksissasi ja kirjoituksissasi käsitellyt Suomen talouden pitkän ajan kasvua. Miten nuo 1970- ja 1990-luvun kriisit mielestäsi asettuvat suhteessa pitkän ajan kasvu-uramme nyt, kun niitä katsellaan monien vuosien kuluttua? Todella pitkän ajan perspektiivistähän näyttäisi siltä, että ne olivat vain pieniä notkahduksia trendissä.

“Näin on. Kun kasvu jatkuu muutaman prosentin vauhdilla, niin se tuottaa vuosikymmenissä valtavia eroja. Suomessa on ollut voimakkaita suhdannevaihteluja, mutta mei-

dän keskimääräinen talouskasvumme viimeisten sadan vuoden aikana on ollut huippuluokkaa. Katsoimme nämä 1900-luvun kasvuluvut hiljattain Angus Maddisonilta tulleen uuden kirjan perusteella. Kyllä Suomi on ihan kärkitiloilla.”

Tähän liittyy kuitenkin riskejä, paitsi tällaisten pienempien ja suurempien notkahdusten muodossa, myös niin, että meidän kasvumme jollakin pysyvällä tavalla hidastuisi oleellises-

ti. On tuotu esiin erilaisia kauhuskenaarioita, esimerkiksi että Nokialla alkaa mennä paljon huonommin, tai Venäjällä tapahtuu jotain, tai sitten globalisaatio tai Kiina-ilmiö jotenkin oleellisesti muuttaa Suomen asemaa maailmantaloudessa. Miten arvioisit näitä?

“Investoinnit henkiseen ja fyysiseen pääomaan – siis koulutukseen ja tutkimukseen sekä koneisiin ja laitteisiin – hyvä infrastruktuuri ja hyvin toimivat instituutiot ovat olleet suomalaisen kasvuprojektin salaisuus jo 1800-luvun loppupuolelta lähtien. Näistä on paljon kirjoitettu, ja on yllättävää, kuinka käsitykset näistä kasvun perusedellytyksistä ovat säilyneet. Suomessa nämä edellytykset täyttyvät nykyisinkin aika hyvin.

Meidän kannaltamme keskeinen uhka ovat maailmantalouden poliittiset ja taloudelliset kriisit, jotka vaikuttavat paljon tämmöiseen pikkumaahan, joka on niin voimakkaasti riippuvainen muista. Hinta vauraudesta ja hyvinvoinnista, jota ulkomaankaupan ja kansainvälisen kanssakäymisemme kautta saamme, on se, että samalla olemme tulleet maailmasta riippuvaiseksi. Ja kun riippuvaisuus on suuri, niin suuret kansainvälisen talouden ja politiikan häiriöt heijastuvat meille. Nyt olemme EU:ssa sisämarkkinoilla, ja osa häiriöistä, jotka aikaisemmin olisivat olleet tällaiselle pienelle kansallisvaltiolle kohtalokkaita, ei toteudu. Kansainvälisen politiikan, terrorismin, AIDSin, jonkun yllättävän sairauden tai jonkun kummallisen ympäristöhäiriön pohjalta voidaan edelleen kehittää erilaisia kauhukuvia, mutta niiden todennäköisyys on pieni.”

Tulee mieleen sellaisia historiallisia esimerkkejä, joissa alun perin vauras maa on taantunut. Esimerkiksi Argentiina ja Uusi Seelanti ovat olleet tällaisia maita. Ymmärtäkseni niissä tunaroiitiin maan sisäisessä politiikassa. Heikko kausi on sitten kesännyt todella pitkään.

“On mahdollista, että kasvu voi pysähtyä jonkinlaisen talous- tai yhteis-

kuntapoliittisen virhearvion kautta. Meillä on Suomessa toistaiseksi edellytykset välttää tämänkaltainen kehitys. Kun Suomea on heitely aika laila, niin meillä maailman muuttuminen on yleensä myös hyväksytty. Joissakin isoissa maissa on ehkä vaikeampi hyväksyä muutosta. Kokonaisuuden kannalta tarpeellisten muutosten hyväksyminen ei aina ole helppoa, koska muutokset ovat usein joillekin ryhmille kivuliaita.

Esimerkiksi työpaikkojen siirtyminen Kiinaan luo valtavan vientipotentiaalia. Jos on työpaikkoja mennytkin, niin on myös syntynyt valtavan paljon vientiä Kiinaan. Se on luonut meille uusia paremman palkkatason työpaikkoja.”

Kiina on meille suuri mahdollisuus

Näet siis, että Kiina on meille ennemminkin mahdollisuus kuin uhka.

“Kyllä, Kiina on suuri mahdollisuus. Kiinaan on kyllä helppo liittää myös erilaisia riskejä. ETLA tekee parhailaan Suomen Pankin kanssa Kiinan riskeihin liittyviä selvityksiä, joista on syytä muistuttaa nyt, kun Kiina-innostus on hyvin suurta.”

Voidaan myös ajatella, että tässä Kiinan ja myös Intian tapauksessa on kysymys vähän samantapaisesta ilmiöstä mutta paljon suuremmassa mitakaavassa kuin olivat Japani tai Etelä-Korea sotienjälkeisenä aikana. Josakin vaiheessa kuitenkin se vauhti väijäämättä hidastuu, mutta mittasuhteet ovat aivan toista luokkaa.

“Mittasuhteet ja vaikutukset maailmantalouteen ovat suurempia, kun Kiina on kerta kaikkiaan niin suuri. Täytyy myös muistaa, että Kiina on tulotasoltaan vielä aika kaukana näistä kärkimaista. Kiina voi parikymmentä vuotta vielä painaa aika rauhassa ny-

kyistä vauhtia ennen kuin se jarru rupeaa pelaamaan.”

Onko se edes mahdollista maailmantalouden resurssien sallimissa puitteissa? Kiinan kasvu vaikuttaa raaka-ainehintoihin, ja saastuminen on suuri ongelma siellä...

“Osaltaan Kiinan kasvun tähden öljyn hinta on näin korkealla. Venäjänkin markkinat vetävät hyvin osittain Kiinan ansiosta. Kiinassa energiatehokkuus ja raaka-aineiden käyttöte-

hokkuus on valtavan huono. Jos asiat menevät hyvin, niin siellä on myös varaa parantaa. Se edellyttää Kiinassa valtavia muutoksia teknologiassa ja myös vähän samantapaisia muutoksia kuin meilläkin: työpaikkojen täytyy muuttua. Toisaalta joudutaan sulkemaan kokonaisia tehtaita ja toisaalta aloittamaan uusia. Se edellyttää investointeja. Vanhanaikaisen tuotantotavan täytyy osittain syrjäytyä, jotta uudenaikaisilla tuotantomenetelmillä ja ehkä ihan eri ihmisilläkin saadaan aikaan uutta tuotantoa. Sopeutuminen on myös Kiinassa ja Intiassa poliittisesti vaikeaa.”

Kilpailukykytutkimukset ennakoivat huonosti kasvua

Jos tulemme takaisin Suomen talouden pitkän aikavälin kehitys- ja kasvumahdollisuuksiin, niin voidaan nähdä, että ETLAn nykyiset neljä tutkimusohjelmaa kytkeytyvät aika laila tähän. Oikeastaan ne voitaneen tiivistää kahteen sanaan: kilpailukyky ja ikääntyminen, eikö niin?

“Kansantalouden kilpailukykytutkimukset kattavat monia asioita: globalisaatio, toimialatutkimus, työmarkkinoiden toiminta, koulutus, teknologia ja tiede, kansallisvaltioiden järjestelmäkilpailu, organisatoriset ja institutionaaliset innovaatiot. Kaikki eivät pidä sanasta kilpailukyky; se on vähän samaa

kuin puhuisi tehokkuudesta. On ehkä helpompi puhua vaurastumisen edellytysten luomisesta.”

Nämä on siis nähty Suomen kansantalouden keskeisimpinä haasteina nyt ja tulevaisuudessa, ja siitä nyt harva lienee kovin paljon eri mieltäkään.

“Useimmat, jotka taloudesta keskustelevat ovat näiden teemojen tärkeydestä yksimielisiä.”

Jatkakaamme kilpailukykyteemasta, jota ETLassa on paljon tutkittu. Kuten tunnettua Suomi on sijoittunut kärkisijoille viimeaikaisissa kansainvälisissä kilpailukykymittauksissa. ETLAsta on aina välillä kommentoitu näitä sijoituksia, että niihin tulee suhtautua varauksella. Kuitenkin samalla on ihmetelty, että Suomeen investoidaan niin vähän ja työllisyys paranee niin hitaasti. Mikä mielestäsi selittää tämän ristiriidan kilpailukykyvertailujen sijoitusten ja Suomen viimeaikaisen menestyksen välillä?

“Ongelma on kiinnostava, ja hankkiuduimme joitakin vuosia sitten kansalliseksi partneriksi sekä IMD:lle että WEF:lle¹. Saamme sitä kautta yksityiskohtaisempaa dataa Suomesta ja muista maista. Me olemme olleet aika kriittisiä näiden mittareiden suhteen, ja olemme myös tehneet erilaisia kehittämisehdotuksia. Tällä hetkellä esimerkiksi suomalaisten otos vastaajissa on parempi kuin ennen.

Yksi näiden tutkimusten tulos on, että kilpailuindikaattoreiden ennustuskyky on hyvin heikko. Vaikka maa on joskus pärjännyt hyvin, se ei välttämättä takaa hyvää kehitystä jatkossa.”

Kertooko se esimerkiksi siitä, ettei kilpailukyky ole kuitenkaan kaikki kaikessa talouskasvun tai työllisyyden kannalta? Jos ajattelee esimerkiksi Japania, miten korkealla se oli siellä joskus 1980-luvulla, niin eikö

¹ IMD = International Institute for Management Development ja WEF = World Economic Forum julkaisevat kansainvälistä kilpailukykyvertailuja.

sen putoaminen ole johtunut lähinnä sisäisistä eikä ulkomaisiin taloussuhteisiin liittyvistä syistä?

“Japanissa on ollut viime vuosina muun muassa deflaatiota, julkisen talouden ongelmia ja pankkikriisi. He ovat ratkaisseet ongelmansa hitaan sopeutumisen tietä, joka on tuottanut 10 vuotta hidasta kasvua. Suomella ei yksinkertaisesti ollut tähän 1990-luvun alussa varaa. Kriisi oli niin paha. Vaikka Japani oli kansainvälisissä kilpailukykyvertailuissa korkealla, kun stagnaatio alkoi, on sen sijoitus nyt pudonnut paljon.

Kilpailukykyvertailuissa on mukana budjetti-alijäämät ja monia muita mittareita, jotka mittaavat kansakunnan tilaa tasomielessä paremmin kuin dynamiikkaa ja tulevaa kasvunopeutta. Periaatteessa on vähän samantapainen kysymys kuin urheilussa; jos olet menestynyt mm-kisoissa, niin kyllä yleensä pärjää seuraavana vuonna ainakin maakuntatasolla, mutta maailmanmestaruus ei ole itsestään selvä. Hyvä sijoitus ei takaa jatkossa kovin paljoa, mutta on tietysti erittäin epätodennäköistä, että Suomi putoaisi vauraudessa Afrikan tasolle.”

Mikä sitten ennakoi paremmin kasvua? Onko kilpailukykymittareille vaihtoehtoja?

“Kasvuteorian korostamat tekijät – järkevät investoinnit, koneet, laitteet, henkinen pääoma, hyvät instituutiot, makrovakaus, hyvä talouspolitiikka ja sopeutumisvalmius – ovat ihan järkeviä. Ne takaavat edellytyksiä, sitten tarvitaan vielä hyvää tuuriakin. Jos maa käy sotaa niin kuin tälläkin hetkellä monessa Afrikan maassa on laita, yritysten investointihalukkuus on pieni.”

Eivätkö nämä IMD:n ja WEF:n mittarit ole kehitetty bisnesväen odotuksia ajatellen? Niiden siis pitäisi kertoa kansainvälisille yrityksille, kannattaako tähän maahan investoida. Kuitenkaan Suomeen ei investoida.

“Suomalaisten yritysten asema on muuttunut siten, että ne eivät ole enää pelkästään kaupallisesti kansainvälisiä, vaan ne voivat myös tuottaa tavaroita ja palveluita muissa maissa. Tämä sijaintipaikan valintamahdollisuus tuottaa sen, että Suomesta investoidaan usein muualle. Mennään esimerkiksi markkinoiden ja asiakkaiden, alempien tuotantokustannusten tai raaka-aineiden perässä. Ulkomaille investoinnin taustalla eivät ole pelkästään kustannustekijät, vaikka esimerkiksi Kiina-ilmiön yhteydessä puhutaan usein suhteellisista kustannuksista.

Jos ajatellaan Suomea ulkomaiden kannalta, niin meidän periferia-asemastamme johtuu, että käymme eräänlaista puolustustaistelua. Meidän täytyy houkuttaa ulkomaisia investointeja. Meillähän on ”Invest in Finland”-byrookin, joka miettii näitä kysymyksiä.”

Ottavatko kilpailukykymittaukset tätä perifeerisyyttä millään lailla huomioon?

“Minusta aika huonosti. Siellä ei ole mitään etäisyysmittaria tai muuta sellaista. Ruotsi saattaa olla pohjoismaisille yrityksille tai Pohjoismaiden markkinoilla toimiville ulkomaisille yrityksille luonnollinen paikka. Meillä on tietysti Venäjä; saatetaan ajatella, että täältä pääsee Venäjän tai Baltian markkinoille. Mutta jos katsomme samantapaisia tilanteita vaikkapa Yhdysvaltain pohjoisissa osavaltioissa, tai joissakin muissa isoissa maissa, niin periferian tuomia alueongelmia on olemassa. Se ei tarkoita, etteikö periferiassakin ole mahdollista menestyä. Meillä on myös luonto, metsät ja matkailupotentiaalia. Kun on vähän väkeä ja kaunistu luontoa kesällä, niin matkailu voi olla tärkeämpi elinkeino jatkossa kuin nyt.”

Kaipaako Suomi mielestäsi yhtä paljon investointeja kuin ennen vai onko tilanne muuttunut?

“Pääsemme ehkä jatkossa hieman vähemmällä investoinneilla Suomeen kuin sotienjälkeisenä aikana. Jos mietimme investointityypistä toimintaa, niin investointimme eivät ole pudonneet niin paljon kuin ensi näkemältä näyttää. Investoinneista menee osa ulkomaille, ja Suomi on pärjännyt tutkimus- ja tuotekehitystoiminnan menoissa, jotka ovat myös investointityyppisiä menoja.

Olemme viime vuosina saaneet kasvua aikaan hiukan pienemmällä investoinneilla, ja on tärkeää, että investoinnit ovat tehokkaita. Sodanjälkeisenä kautena investointeja pyrittiin tukemaan korko-, vero- ja muullakin talouspolitiikalla. Se oli siinä vaiheessa järkevää, mutta samanlainen politiikka ei enää ole mahdollista. Investointeja tietysti tarvitaan, se on kasvun edellytys.”

Köyhyys- ja tuloloukuista tarvitaan uusi selvitys

Siirtykäämme sitten työllisyyteen, joka on kärsinyt laman pitkistä varjosta. Se on parantunut lähes yhtäjaksoisesti ja varsinkin 1990-luvun lopulla, mutta monien mielestä liian hitaasti. Onko siinä ollut kysymys vain laman pitkistä varjosta vai onko siinä joku muu ongelma?

“Kyllä laman pitkä varjo on ihan keskeinen tekijä. Tietysti voidaan myös kysyä, mitä laman pitkä varjo tarkoittaa. Minulle laman pitkä varjo tarkoittaa ns. hysteresis-ilmiötä ja sitä, että meillä on heikommin koulutettuja ja iäkkäitä ikäluokkia, joita on vaikea työllistää. Mutta se ei selitä sitä, miksi nuorten työttömyys on korkea.”

Se on myös kilpailukykyvyyttä kiinni...

“Kyllä, ja myös koulutuspolitiikasta. Tälläkin hetkellä löytyy paljon avoimia työpaikkoja, esimerkiksi rakentamisessa ja monella teollisuuden toimialalla. Työllistyminen riippuu myös alueellisesta ja ammatillisesta liikkuvuudesta. On myös köyhyys- ja tuloloukkuja. Niitä on kyllä poistettu, mutta meillä

on yhä erittäin korkeita marginaaliveroasteita, jos otamme huomioon tuki-
en menettämisen.”

Oletko sitä mieltä niin kuin on viime aikoina esitettykin, että näistä loukuista pitäisi tehdä uusi selvitys?

“Kyllä se kannattaisi tehdä. Ja jos ruvetaan tarkasti katsomaan eri tyyppisten perheiden tuloloukkuja, niin pitäisi ottaa huomioon myös vapaaajan arvo. Jos korvausasteet ovat hyvin korkeita, niin tietyyppisissä kotitalouksissa kotityön arvo voi ratkaista työllistymispäätöksen. Tämä liittyy Tanskan malliin, jossa korostetaan myös työn vastaanottovelvollisuutta.”

Tavallaan tässä on kaksi selkeää uhkaa Suomen talouskasvulle. Yksi on tämä kilpailukyvyyn rapautuminen ja toinen on väestön ikääntyminen ja sitä kautta vääjäämättä kasvuvauhti putoaa. Tähän ikääntymisongelmaan on tarjottu perusratkaisuksi työllisyysasteen nousua kuten esimerkiksi valtiosihteerin Sailaksen työllisyystyöryhmän esityksissä...

“...jotka ovat ihan järveviä...”

...mutta riittääkö se? Teillähän on tehty paljon pitkän aikavälin arvioita...

“ETLAssa on tosiaan tehty paljon työmarkkinoiden toimintaan liittyviä selvityksiä, ja kansantalouden työllisyysastetta voidaan varmasti nostaa. Joisakin uudistuksissa kuten eläkeuudistuksessa on myös siirrytty oikeudenmukaisempaan suuntaan. Ihmisillä on erilaisia elämäntilanteita, ja eläkkeelle siirtymispäätöksen pitää olla entistä vapaampi. On tärkeää, että kannustimet on rakennettu oikein ja ihmisiä pyritään pitämään työelämässä. Uusi järjestelmä on myös selkeämpi: saa tavallaan ulos sen, mikä järjestelmään on laittanut. Se on minusta hyvä ominaisuus nyky-yhteiskunnassa, jossa on entistä enemmän epätyypillisiä työhistorioita. Työmarkkinat ovat muuttuneet, ja myös eläkejärjestelmien pitää muuttua.”

Pentti Vartian mielestä kunnissa on paljon mahdollisuuksia toimintojen järjeistämiseen ja tuottavuuden nostamiseen.

Tässä yhteydessä on puhuttu myös työmarkkinoiden joustoista, joihin liitetään joskus myös verotuksen kannustavuus. Ilmeisesti ETLAssa on kalistuttu sille kannalle, että avainkeino ikääntymiseen vastaamiseksi ja työllisyyden lisäämiseksi olisi työmarkkinoiden joustojen lisääminen.

“ETLA teki yhdessä Palkansaajien tutkimuslaitoksen kanssa laajan tutkimuksen palkanmuodostuksen joustoista. Aika yleinen käsitys on myös se, että makrostabiileetin ylläpitäminen on tärkeää. Joustot siinä mielessä, että sopimuspalkankorotukset voisivat vaihdella enemmän eri toimialoilla ja yri-tyksissä, on ihan oikea suunta.”

Nämä varmaan tulevat seuraavalla tupo-kierroksella uudelleen esille.

“Kyllä, työntekijä- ja työnantajapuoli ovat taas kerran sopineet, että asioita tässä välillä taas mietitään.

Jousto-sana on myös problemaattinen. Samoin kuin tehokkuuteen ja tuottavuuteen, niin siihenkin kohdistuu erilaisia pelkoja. Mutta jollakin tavalla ajatus joustoista pitäisi saada suomalaisille myytyä. Joustoista on hyötyä. Ne voivat johtaa parempaan työ-

lisyyteen, suurempiin verotuloihin ja parempiin julkisiin palveluihin.”

Tuottavuus ja säästöt julkisessa taloudessa

Ikääntymisongelmaan pitkällä aikavälillä kytetään myös julkisen talouden säästöt, jotta veroaste ei nousisi liikaa ja jos nyt ei työllisyydelle saada ihan ihmeitä aikaan. Pitäisi luoda ikään kuin tilaa niille eläkkeille ja sosiaali- ja terveystoimille, mitkä seuraavat ikääntymisestä. On nähty, että tämä luo uudenlaisia paineita julkisen sektorin säästöihin – toisenlaisia kuin mitkä olivat silloin laman jälkeen, kun velkaa tuli ja sitä piti maksaa pois. Jos nyt katsoo vaikka päivälehtiä, niin ei voi vältyä usealta artikkelilta, jotka liittyvät näihin säästöihin. Onko siinä ilmiössä tosiaan jo kysymys ikääntymisen aiheuttamasta paineesta vai jostakin muusta?

“Uskoisin, että ikääntymisen aiheuttama paine on nykyisin kaikkien talouskehitystä seuraavien sisäistäjä juttu. Sillä voidaan perustella myös sitä,

että tehdään asioita ennalta ehkäisevästi, vähän aikaisemmin kuin on pakko.”

Tässähän Suomi on kunnostautunut, jos katsotaan mitä muissa EU-maissa...

“Mehän opimme edellisestä lamasta sen, että hyvän talouspolitiikan tekeminen on ennen kaikkea meidän omassa intressissämme. Suomi on pärjännyt viime vuosina hyvin julkisen sektorin vajeita ja velkaantumisasianteita vertailtaessa.

Toisaalta täytyy muistaa, että jos kasvuvauhti on jonkinlainen, niin verotulot kasvavat, vaikka kevennämmekin veroastetta. Kasvun myötä julkisen sektorin tulo-osuuskin kasvaa kun meillä on vielä progressiivisuuttakin. Vaikka julkisessa sektorissa on tehty säästöjä ja verotusta on kevennetty, niin julkisella sektorilla ei ole ikinä ollut niin paljon resursseja kuin nykyisin. Ja koska meillä ei ole käytetty niin paljon terveydenhuoltoon ja koulutukseen rahaa kuin nyt. Koko sodanjälkeisen ajanhan julkiselle sektorille on tullut lisää työvoimaa, yksityinen sektori ei ole juuri kasvanut.

Meillä tehtiin kyllä 1990-luvulla todellisia säästöjä, ja tämä on jatkunut valtiolla, mutta kunnissa on kuljettu eri tietä. Kuntien työllisyyskehityksestä on syytä olla huolissaan.

On mielenkiintoista, että yleinen käsitys julkisen sektorin laman jälkeisestä kehityksestä on kansalaisten keskuudessa toisenlainen: usein kerrotaan että nämä lamaan aikaiset leikkaukset olisivat viime vuosina jatkuneet.”

Mutta kun joka päivä toivotetaan lehdistä niitä tai näitä säästöjä, lakkautetaan kouluja ja muuta sellaista...

“Mutta opettajien määrä ei ole vielä lähtenyt pienemään. Se on mielestäni hyvä esimerkki. Meillä todella oli suuret ikäluokat, ja meillä on nyt ollut pieneneviä ikäluokkia. Voidaan kysyä, miten meidän pitää koulutoimi mitoittaa. Terveydenhuollon piirissä on paljon pieniä yksiköitä, ja meillä ei voi olla varaa siihen, että joka paikkakunnalla

on erikoissairaanhoidon. Myös terveydenhuollon ja sosiaalitoimen parissa työskentelevien määrä on kasvanut.

Jos taloudella menee hyvin, niin meillä on myös varaa terveydenhuoltoon, kulttuuriin ja moneen muuhunkin hyvään. Siksi kasvun turvaaminen on tärkeää.”

Tähän liittyy suoraan ns. Baumolin tauti², joka on vähän huonosti ymmärretty ilmiö. Pelkistään siinä on kysymys siitä, että kun on niin vaikea saada aikaan tuottavuusparannuksia työvaltaisella julkisella sektorilla, ja kuitenkin palkat tai työvoimakustannukset nousevat suurin piirtein samaan tahtiin kuin muuallakin, niin se lisää kustannuspaineita ja sitä kautta myös säästöpainetta. Kuinka merkittäväksi ongelmaksi näet tämän?

“Se on todella tärkeä ongelma. Asiaan liittyy monia näkökohtia, joista yksi on juuri tuottavuuden mittaamisongelma. On tärkeää, että pystytään arvioimaan, kuinka hyvin palvelumme tuotetaan. Jos Ruotsissa tai vaikkapa Tampereella keksitään joku hyvä tapa, niin on luontevaa ottaa se Helsingissäkin käyttöön.

Mutta muutos on usein vaikeaa. Jos keskitetään esimerkiksi erikoissairaanhoidon Tampereelle, niin siihen liittyy vaikeita sopeutumisasianteita. Suurtuotanto on usein yksi tapa nostaa tuottavuutta – tietysti laatutekijät pitää ottaa huomioon.

Kysymys ei ole oikeastaan tuottavuuden mittaamisen vaikeudesta, vaan palvelujen tuotannon mittaamisen ongelmasta. Se ajatus on väärä, ettei tuottavuutta palvelutuotannossa voitaisi nostaa ihan niin kuin teollisuudessa. Tarvitaan organisatorisia ja institutionaalisia muutoksia, uusia investointeja ja uutta teknologiaa.

Esimerkiksi terveydenhuollossa suuri osa uusista hoitomenetelmistä on teknisiä ja tieteellisiä parannuksia, uusia lääkkeitä, jne. Julkinen sektori saa

² Taloustieteilijä William J. Baumolin mukaan.

kyllä resursseja rahoitusmielessä, mutta suuri ongelma jatkossa on se, ettei työvoima voi enää lisääntyä kuten ennen. Ratkaisu tulee olemaan työn tuottavuuden nostaminen.”

Siis loppujen lopuksi et näe, että tällainen tendenssi julkisen sektorin osuuden kasvamiseen olisi jotenkin väistämätön, tai kääntäen sitten sen estämiseksi leikkaukset olisivat väistämättömiä. Tuottavuutta voidaan sillä tavalla aidosti kasvattaa, että tämä kehitys pysyy hallinnassa.

“Jos on olemassa joku tapa hoitaa asiat mukavasti, niin minkä tähden kansakunta, yhteisö tai perhe ei ottaisi tätä tapaa käyttöön? Olen sillä tavalla optimisti, että uskon uudenlaisten ja entistä parempien ratkaisujen löytymiseen. Jos joku maa tai kunta ei niitä ota käyttöön, niin muutos tulee kuitenkin lopulta demonstraatioefektin kautta. Ensin jotkut muut keksivät, he pärjäävät, heillä menee taloudellisesti paremmin, ja tulemme kateellisiksi ja teemme lopulta samoin perässä.”

Kysymys on siis viime kädessä siitä, toimiiko poliittinen järjestelmä.

“Kyllä.”

Mikä on näkemyksesi kansantaloustieteellisen tutkimuksen tilasta Suomessa?

“Suomessa on nyt taloustieteellisessä tutkimuksessa enemmän väkeä ja resursseja kuin 1970-luvulla. Taso on mielestäni noussut, ja aika paljon on myös kansainvälistä kanssakäymistä. ETLAssakin on paljon esimerkiksi erilaisia EU-projekteja, olemme tulleet osaksi tätä kansainvälistä puuhaa. Tämä on ollut hyväksi tutkimuksellemme. On tietysti tärkeää, että tutkimuksessa otetaan huomioon suomalaiset instituutiot. Vaikka tutkimus on kansainvälistä, niin kansalliset instituutiot, politiikka ja talouspolitiikka ovat tärkeitä pitää mielessä.”

Kolmen suurimman yksityisen tutkimuslaitoksen – ETLA, PT ja PTT – takaa voidaan löytää melko vahvat

taustaryhmät, ja ne tekevät paljon yhteistyötä paitsi keskenään myös valtion tutkimuslaitosten, ministeriöiden ja muiden virastojen kanssa. Yliopistojen ekonomistit eivät sen sijaan tuota paljoakaan tutkimuksia, joihin kiinnitettäisiin huomiota julkisuudessa tai päätöksenteossa. Ulkomaalaisten mielestä tällainen tilanne saattaa vaikuttaa oudolta. Onko tässä asetelmassa Sinun mielestäsi mitään erikoista?

“Uskoisin, että meille tulee jatkossa enemmän yliopistolaitoksia, jotka tekevät samantyyppistä soveltavaa tutkimusta kuin mainitsemasi tutkimuslaitokset. Siinä suhteessa korkeakoulujen taholta Palkansaajille ja ETLAlle tuleva kilpailu lisääntyy. Se on ihan hyvä.”

Onko Suomen kansantaloustieteellinen tutkimus mielestäsi nykyään keskittynyt oikeisiin asioihin? Mihin sen pitäisi jatkossa suuntautua?

“Esimerkiksi työmarkkinatutkimusta tehdään paljon enemmän kuin aiemmin, mutta edelleen löytyy myös alueita, joita pienessä maassa ei tutkita tarpeeksi. Esimerkiksi koulutustutkimusta, kasvututkimusta ja law and economics -tyyppistä, tai vaikkapa teknologia- ja innovaatiotutkimusta voisi lisätä. Myös globalisaatioon ja integraatioon liittyvät ongelmat ovat aina ajankohtaisia.”■